

BOJXONA MA'MURCHILIGIDA TRANSPORT LOGISTIKASINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

i.f.d., prof. Kucharov Abrorjon

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0000-0003-2314-2805

abrork1967@gmail.com

i.f.d., prof. Bobojonov Azizjon

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0000-0001-9766-760X

abobojonov@gmail.com

PhD, dots. Kamalova Elvira

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0000-0002-5250-4919

elvirakamalova@mail.com

Annotatsiya. Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyat rivojini yangi bosqichga ko'tarish, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, davlatning iqtisodiyotdagi ulushini kamaytirish va tarkibiy o'zgartirishlarni jadallashtirishga qaratilgan ishlarni izchil davom ettirish maqsadida, 2023-yil 11- sentyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi. Mazkur farmonning II yo'nalishi aynan "Barqaror iqtisodiy o'sish orqali aholi farovonligini ta'minlash"ga qaratilgan. Ushbu maqola Yevropa Ittifoqi granti bo'lgan ORCA HORIZON-MSCA-2023-SE-01 loyihasini qo'llab-quvvatlash maqsadida nashr etilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro savdo, bojxona logistikasi, logistika samaradorligi indeksi, chegara bojxona posti o'tkazuvchanligi, xalqaro tashuvlar, tranzit, temir yo'l, raqamlashtirish, avtomatlashgan axborot tizimi, elektron navbat, dastlabki ma'lumot.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ В ТАМОЖЕННОМ АДМИНИСТРИРОВАНИИ

д.э.н., проф. Кучаров Абдоржон

Ташкентский государственный экономический университет

д.э.н., проф. Бобожонов Азизжон

Ташкентский государственный экономический университет

PhD, доц. Камалова Эльвира

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В целях дальнейшего повышения эффективности проводимых в нашей стране реформ, выведения развития государства и общества на новый этап, модернизации экономики, сокращения доли государства в экономике и ускорения структурных преобразований, 11 сентября 2023 года был принят Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии "Узбекистан – 2030"», основанный на принципе «От Стратегии действий – к Стратегии развития». Второе направление данного Указа

непосредственно направлено на «обеспечение благосостояния населения за счёт устойчивого экономического роста». Настоящая статья опубликована в целях поддержки проекта ORCA HORIZON-MSCA-2023-SE-01, финансируемого грантом Европейского союза.

Ключевые слова: международная торговля, таможенная логистика, индекс эффективности логистики, пропускная способность пограничных таможенных постов, международные перевозки, транзит, железная дорога, цифровизация, автоматизированная информационная система, электронная очередь, предварительная информация.

PRIORITY DIRECTIONS FOR DEVELOPING TRANSPORT LOGISTICS IN CUSTOMS ADMINISTRATION

DSc, prof. Kucharov Abrorjon

Tashkent State University of Economics

DSc, prof. Bobojonov Azizjon

Tashkent State University of Economics

PhD, assoc. prof. Kamalova Elvira

Tashkent State University of Economics

Abstract. In order to further enhance the effectiveness of reforms being implemented in our country, elevate the development of the state and society to a new stage, modernize the economy, reduce the state's share in the economy, and accelerate structural transformations, on September 11, 2023, the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the Strategy 'Uzbekistan – 2030'" was adopted based on the principle "From the Action Strategy to the Development Strategy." The second direction of this Decree is directly aimed at "ensuring public welfare through sustainable economic growth." This article has been published to support the ORCA HORIZON-MSCA-2023-SE-01 project funded by a grant from the European Union.

Keywords: international trade, customs logistics, logistics performance index, throughput capacity of border customs posts, international transportation, transit, railway transport, digitalization, automated information system, electronic queue, advance information.

Kirish.

Davlat organlari uchun iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega bo'lsa, biznes vakillari oddiy va tushunarli bo'xona tartib-taomillariga, soddalashtirilgan bo'xona nazorati jarayonlariga hamda asossiz moliyaviy xarajatlarning yo'qligiga muhtoj. Bo'xona tartibotlarini optimallashtirish ma'lum darajada zamonaviy elektron texnologiyalarni joriy etish, qog'oz ish oqimini cheklash va barcha jarayonlarni maksimal raqamlashtirish bilan bog'liq. Elektron plombalardan foydalangan holda xalqaro yuk tashishni bo'xona maqsadlarida kuzatish mexanizmining yaratilishi bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Elektron plomba – navigatsiya, sun'iy yo'ldosh tizimi texnologiyalari asosida jihozlangan qurilma bo'lib, uning ishlashini va tovarlarni tashish to'g'risidagi ma'lumotlarni nazorat qiluvchi operatorning axborot tizimiga uzatishni ta'minlaydigan plombalash elementi va elektron modulni o'z ichiga oladi. Yuklarni tashish to'g'risidagi barcha ma'lumotlar bo'xona organlari axborot tizimlarida qayd etib boriladi. Qulflash kabelining ruxsatsiz uzilishi, aloqa liniyalaridagi muammolar, batareya zaryadsizlanishi holatlarida plomba ushbu hodisani qayd etadi va milliy operatorga ogohlantirish signalini yuboradi.

Elektron plombalardan foydalanish afzalliklari:

1. O'rnatilgan elektron plombalar bilan avtotransport vositalarini jismoniy kuzatuvni qisqartirilib, ushbu jarayon masofadan turgan holda amalga oshiriladi;

2. Yo'nalish bo'ylab harakatlanayotgan avtotransport vositalarining joylashgan koordinatalari, joylashgan joyi bo'yicha ma'lumot onlayn rejimda olinadi;
3. Elektron plomba o'rnatilgan avtotransport vositasi haydovchilari nazoratda ekanliklari sababli belgilangan manzillarga tovarlarni qisqa vaqt ichida yetkazib berishga harakat qiladi;
4. Bojxona organlarining xarajatlari minimallashtiriladi.

Adabiyotlar sharhi.

Rossiyalik bir qator iqtisodchi olimlari Chernish va Gupanovalar (2018) tomonidan "Logistikaning asosiy maqsadi tovarni kelishilgan miqdorda va sifatda aniq vaqtda; ishlab chiqarish, qadoqlash, saqlash, tarqatish, transportda tashish, shuningdek qabul qilish, qayta ishlash hamda ma'lumot uzatishda eng kam xarajatlar orqali iste'molchiga yetkazishdan iborat", - deb talqin etilgan.

Baramzin S.V. Bojxona logistikasi – bojxona texnologiyalaridan oqilona foydalanish usullari yig'indisi (Xo'jaev, Po'latxo'jaeva, 2016).

Albekov (2002), Gamidullayev (2024), Parfenov (2013), Bojxona logistikasi – bir tarafdin qo'shni davlatlar bojxona chegaralari orqali tovarlar harakatini optimallashtirish uchun TIF qatnashchilari tomonidan foydalaniladigan usul va vositalar yig'indisi bo'lsa, boshqa tarafdin bojxona tizimida turli jarayonlarni boshqarish metodologiyasi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasida transport logistik soxasi, yul infratuzilmalarini boshqarishni takomillashtirishni, ularni modernizasiyalash, yangi texnologiyalarni olib kirish orqali yuqori qiymatli tayyor maxsulot olishni o'rganish maqsadida ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borishning mushohada, induksiya va deduksiya dinamik qatorlar, iqtisodiy-statistik analiz va sintez, statistik guruhlash, monografik tadqiqot etish, tizimli tahlil, taqqoslash va boshqa usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Elektron plombalar yuqori xavfli yoki xavf darajasi yuqori tovarlarning alohida toifalarini kuzatish uchun qo'shimcha nazorat vositasi sifatida ishlatilishi maqsadga muvofiq.

Yuqori texnologik o'zgarishlar, xalqaro savdning globallashuvi, shuningdek, global qiymat zanjirlarining o'zaro bog'liqligi yuklarni tashishda xavfsizlikni ta'minlovchi qurilmalarning rivojlanishiga olib keldi. Ayrim davlatlar bojxona ma'muriyatlari hamda manfaatdor tomonlar turli xil elektron plombalarni qo'llash orqali yuk xavfsizligini ta'minlashning yangi vositalarini qo'llab kelmoqda.

Elektron plombalar standart plombalarning mexanik xavfsizligini elektron xavfsizlik bilan birlashtiradi. Elektron plombalarda noyob ID kodi mavjud bo'lib, u foydalanuvchi xotirasini o'qish va yozish qobiliyatiga ega. ID kod plombaga ma'lumotlarni saqlash va real vaqt rejimida aloqa va axborotlarni taqdim etish imkoniyatini beradi (Kilichov, 2025).

Elektron plombalarda axborot uzatish avtomatik amalga oshadi va ma'lumotlarni onlayn so'rov orqali olish imkoniyati mavjud. Real vaqt rejimida plombaning yaroqli holda ekanligi kuzatib boriladi. Agar plombaga zarar yetkazishga harakat qilinsa plomba tizimga ogohlantirish signalini yuboradi va zarar yetkazilgan vaqt va joy tizimda avtomatik qayd etiladi. Ayrim plombalar GPS tizimi va sensorli ekran sozlamalariga ega, ba'zilar esa voqealar sodir bo'lganda sensor ekranidagi kamera yordamida plombaga zarar yetkazishga urinayotgan shaxsni suratga tushirishi yoki videoga olishi mumkin.

Elektron plombalar faqat maxsus yuqori himoyalangan elektron kalitlar bilangina ochiladi. Ular plombani buzishga urinishlar va ularning qayerda sodir bo'lganligi haqidagi axborotlarni sun'iy yo'ldosh yoki uyali aloqa tarmoqlari yordamida GPS tizimi orqali bojxona organlariga yuboradi.

Elektron plombalardan foydalanish holatini jahon tajribasi o'rganilganda, Hindiston 2019-yilda Jahon Bankining "Doing Business-2019" hisobotida o'z reytingini yaxshilagan kuchli 10 ta davlat qatoriga kirgan edi. Bunga asosiy ta'sir sifatida Hindiston "Chegaralararo savdo" toifasidagi reytingining 149-o'ndan 80-o'ringa ko'tarilganligi deb baholangan.¹ Ushbu toifadagi bunday o'sishga bojxona chegaralarida elektron plombalardan foydalanishning joriy etilganligi sabab bo'lgan. Ekspertlarning ta'kidlashicha, Hindiston eksport hajmining yildan yilga o'sishi eksport rasmiylashtiruv jarayonlarini soddalashtirish zaruratini keltirib chiqargan. Tovar aylanmasining o'sib borishi bojxona nazorati mexanizmlarini ham soddalashtirish zarurligini ko'rsatdi. Hindiston hukumati bunga yechim sifatida mexanik plombalarni elektron bojxona plombalariga almashtirdilar. Bu davlatga firibgarlik va xavfsizlik tahdidlarini kamaytirishga, shu bilan birga tashish xarajatlarining va vaqtning qisqarishiga, yuklar harakatining tezlashishiga olib keldi. Ma'lumot o'rnida shuni aytish joizki, 2019-yilda Hindistonning eksport hajmi 323 milliard AQSH dollarini, 2023-yilga kelib esa bu ko'rsatkich 431 milliard AQSH dollarini tashkil etgan.²

Shu bilan birga, elektron plombalardan foydalanish tadbirkorlarni bojxona hamkorligida kuzatish bilan bog'liq xarajatlardan ozod qiladi. Hozirda amaldagi qonunchilikka ko'ra bitta transport vositasini bojxona hamkorligida kuzatish ikki yuz kilometrgacha masofaga qadar bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravari, ikki yuz kilometrdan ortiq masofaga besh baravari miqdorida belgilangan (Qaror, 2020). Bu esa mos ravishda 750 ming va 1 mln 875 ming so'm hisoblanadi. Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra elektron plombalarning bir kunlik ijarasi o'rtacha 25 AQSH dollarini tashkil etmoqda. Bojxona hamrohligida kuzatishni Qirg'iziston-Turkmaniston yo'nalishida harakatlanayotgan transport vositasi misolida ko'rib chiqsak, "Do'stlik" chegara bojxona postidan "Olot" chegara bojxona postiga yetib borishi uchun o'rtacha 3-4 kun vaqt sarflanadi. Bunga kuzatuvning kunning faqat yorug' qismida amalga oshirilishi (Qaror, 2020), qabul qilish-topshirish punktlaridagi rasmiyatchiliklarga ortiqcha vaqt sarflanishi kabi masalalar sabab bo'ladi. Agar ushbu transport vositasi elektron plomba bilan onlayn kuzatuv ostida, yuqorida keltirilgan to'xtalishlarsiz harakatlansa, 1,5-2 sutka ichida manzil postiga yetib borishi mumkin. Bundan tashqari, elektron plomba ijarasining ikki kunlik to'lov summasi 50 AQSh dollar (taxminan 650 000 so'm) bo'lib, tadbirkor xarajatlari 2,8 baravarga kamayadi.

Xulosa va takliflar.

Hozirgi vaqtda elektron plombalarni yaratish va foydalanishning xalqaro standartlari mavjud emas. Xalqaro standartlashtirish tashkilotining ISO 18185 standarti yuk konteynerlariga elektron muhrlar qo'yishning umumiy tartib qoidalarini belgilaydi. Shuningdek ushbu standartda turli masofalarda ishlovchi elektron plombalarda mavjud bo'lishi kerak bo'lgan minimal ma'lumotlar ham keltirib o'tilgan.

O'zbekiston bojxona tizimida elektron plombalarning joriy etilishi mamlakatning logistika infratuzilmasini zamonaviylashtirish yo'lida muhim qadam hisoblanadi. Ushbu texnologiya yordamida yuk tashish jarayonlarining xavfsizligi, tezligi va shaffofligi oshadi, bu esa biznes vakillari va xalqaro savdo hamkorlari uchun yanada qulay muhit yaratadi. Kelgusida bu kabi innovatsion yondashuvlar iqtisodiyotni rivojlantirish, xalqaro savdo oqimini kengaytirish va mamlakat bojxona tizimini global tendensiyalarga moslashtirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, elektron plombalar nafaqat bojxona nazorati, balki mamlakatning logistika tizimlari va iqtisodiy aloqalarini rivojlantirish uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan texnologiya sifatida qaraladi. Shu bois, ushbu tizimni kengroq miqyosda qo'llash va yanada takomillashtirish istiqboldagi asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

¹ Improving facilitation through the use of electronic seals/Article/ URL:

<https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-89/improving-facilitation-through-the-use-of-electronic-seals/>

² URL: www.trademap.org/ (murojaat sanasi: 15.01.2025)

Адабиётлар / Литература / Reference:

Albekov A.U., Gamidullayev S.N., Parfenov A.V. (2013) *Tamozhennaya logistika: ucheb. posobie* / A.U. Albekov, S.N. Gamidullayev, A.V. Parfyonov. – SPb.: Troitskiy Most, - 175 s.

Albekov A.U., Mitko O.A. (2002) *Kommercheskaya logistika*. – Rostov-na-Donu: Feniks, – 416 s.

Kilichov N. (2025) *Transport logistikasining mazmuni, mohiyati va bojxona ishida tutgan o'рни*. "Fan jamiyat va innovatsiyalar" jurnali. 20-mart 60-64 betlar.

Kilichov N. (2025) *Bojxona nazorati protseduralarini soddalashtirishda elektron plombalarning ahamiyati*. Образование наука и инновационные идеи в мире Часть-6. yanvar. 233 bet.

Qaror (2020) *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 09.11.2020-yildagi 700-sonli qarori 1-ilova, 5-band*.

Qaror (2020) *Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi 800-son qarori 1-ilovasining 16-band*.

Xo'jaev F.E., Po'latxo'jaeva D.M. (2016) *Bojxona logistikasi* // –Toshkent: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. O'quv qo'llanma. – 46-sht.

Zhao Q., Parfenov A. (2024) *Management of logistics processes in cross-border e-commerce* // Vestnik of Astrakhan State Technical University. Series: Economics, № 3. pp. 78-85. DOI: <https://doi.org/10.24143/2073-5537-2024-3-78-85>

Черныш А.Я., Гупанова Ю.Е. (2018) *Применение методологии таможенной логистики в повышении качества таможенных услуг* // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Экономика. – № 1. – С. 101–107.